

דף קכט

ויריש לקיש אמר: לא קנה עד שיאמר פלוני ופלוני יירשו שדה פלונית ופלונית שנתתים להם במתנה ויירשום' — ר"י בן מגאש ורמ"ה ורי"ד (בפסקי) מפרשים [דלא כרשב"ם] שריש לקיש סובר כדברי רב דימי בשם רבי יוחנן, שלעולם לא קנה אלא בכגון אדם אחד ושדה אחת, שלשון מתנה צריכה להתייחס לאותו אדם ולא אותה שדה דוקא. הלכך המחלק שתי שדות לשני בני אדם, לעולם לא קנה עד שיכליל כל אדם וכל שדה בשתי הלשונות, מתנה וירושה. ונקט ריש לקיש לשון מתנה באמצע [שבה כלולות ממילא הלשונות האחרות, אם תחסיר תחילת דבריו או את סופם], אבל הוא הדין בתחילה או בסוף, כגון 'פלוני ופלוני נתתי להם שדה פלונית ופלונית ויירשום' — קנה (וכ"מ בעליות דרבנו יונה). ודלא כרשב"ם שכתב שאם אינו חוזר וכולל שתי השדות, יש לפצל את לשונו ולומר ירושה לראשון ומתנה לשני — שהרי הוא מושה אותם בלשונו והיאך נחלקם (מגיד משנה נחלות ו,ו; ר"ן. וכן תמה בספר תורת חיים, וכיון גם הוא לפירוש הראשונים ז"ל).

ואין צריך שיאמר דוקא 'יירשו שדה פלונית ופלונית שנתתים...'. שבוה אין כל חידוש, שהרי נתן לכל אחד ואחד חלק בכל שדה, וכאדם אחד ושדה אחת דמי, אלא בעיקר בא להשמיענו באופן שהקנה שדה פלונית לזה ושדה פלונית לזה, כגון 'יירש פלוני שדה פלונית ויירש פלוני שדה פלונית שנתתים להם במתנה ויירשום', והגמרא לא הקפידה בלשון לפרט זאת, שלא בא אלא לפרש היכי דמי לשון מתנה באמצע (יד רמ"ה).

(ע"ב) לדברי רבי יוחנן בן ברוקה, נכסי לך ואחריוך לפלוני וראשון ראוי ליורשו — אין לשני במקום ראשון כלום, שאין זה לשון מתנה אלא לשון ירושה וירושה אין לה הפסק' — יש לשאול לפי זה על מה ששנינו לעיל 'האומר תנו שקל לבני בשבת... אם אמר אם מתו יירשו אחרים תחתיהם... אין נתנים להן אלא שקל' — משמע שדבריו קיימים ויטלו אותם אחרים, והלא ירושה אין לה הפסק ומדוע לא יטלו יורשי בניו?

— כבר כתב הרשב"ם שלא אמרו אלא כשנתן בסתם כגון 'נכסי לך', רק אז מפרשים דבריו כירושה [לריב"ב], אבל באומר לשון מתנה מפורשת, אעפ"י שהוא ראוי ליורשו — מתנה היא ויש לה הפסק. וכן דעת הרז"ה. (ולזה נטה הרשב"א בתשובה — ח"ב שצד, אם כי לא הכריע בדבר, וכל שבית דין דנין בזה אני מסלק עצמי מזה ומניח להכרעת כל ב"ד וב"ד שיבא).

אבל יש סוברים שאפילו אמר בפירוש לשון מתנה — ירושה היא ואין לה הפסק (כן היא דעת הגאונים). ותרץ ר"י בן מגאש לדעתם, שלכך מועילה התנאתו לעיל, לפי שלא נתן לבניו אלא שקל לשבת, ולא זיכה להם השאר, הלכך זכו בהם האחרים. ואמנם אותם שקלים שבכל שבת אם לא הספיקו ליטלם, ומתו — יורשיהם יורשים אותם ולא אחרים. (וכ"כ רבנו יונה).

[כתב הרמב"ן: אעפ"י שהאחרים לא זכו בנכסים אלא לאחר מיתת הבנים, והלא בשעה שמת האב כבר חל דין ירושה, וכיצד יכול ליתן לאחר זמן לאחרים — אפשר שאין לדקדק בכך, שכשם שנתנה תורה רשות לאב להנחיל מעתה לכל מי שירצה ולהעביר מן היורש, כך בכלל זה יש לו רשות להנחיל לאחר זמן, וירושה עוברת ונפסקת מן היורש. לא אמרו 'אין לה הפסק' אלא באומר 'נכסי לך', שהתחיל בירושה של תורה והנחילו בה, שוב אינה נפסקת ממנו. וצריך עיון.]

ובספר אבי עזרי (קמא. זכיה יב,ו) באר דבריו: רק בהנחלה דריב"ב נאמרה הלכה זו, שהואיל והוא המנחיל את הנכסים לפלוני, אינו יכול להגביל הנחלה זו לזמן, שכן ירושה אין לה הפסק ואי אפשר לעשות הנחלה זמנית. משא"כ בירושה דאורייתא, כאשר

מצוה ליתן מזמן מסוים לאחר, הרי לא עשה הנחלה מוגבלת אלא שהפקיע את הנחלה הקיימת מכאן ולהבא, ודבר זה נתנה לו התורה יכולת לעשותו כשם שיכול להפקיע עתה את הנחלה.

והר"ן תירץ [ואולי זו כוונת הרמב"ן], שכל שירושת התורה חלה מיד, שוב אין לה הפסק לעולם ואין באפשרות המוריש להגבילה לזמן, אבל שכיב מרע המחלק נכסיו לבניו ואמר אם יעשה פלוני כך שיתנו לו שדה פלונית, כבר הוציא אותה שדה מירושה של תורה, ומעיקרא לא קיבלו היורשים חלק זה אלא כמתנה לזמן ולא כירושה. וכן באם ימותו יירשו אחרים תחתיהם. וע"ע ברישב"א ובספר אבני מילואים קב סוף סק"א].

ויש מוסיפים ואומרים שכיון שלא באו הנכסים ליד היורשים מעולם, שנתנם ביד שלישי, לכך עושה השלישי מה שהושלש בידו [שכבר זכה השלישי בנכסים מעתה לאותם אחרים כשימותו הבנים. ערשב"א], אבל האומר הריני נותן נכסי לבני ואחריהם לפלוני — לא אמר כלום (מובא בראשונים; בית יוסף רמח"א. ואולם הרשב"א בתשובה ח"ג קכב) נקט להלכה שאפילו נתן ביד שלישי ירושה אין לה הפסק [וקל וחומר אם הקדיש ולא מסר, שאמירתו לגבוה אינה כמסירתו להדיוט ממש]. וכאן שונה שמעיקרא לא קיבלו היורשים אלא שקל בשבת, כנ"ל. [וע"ע בדבריו בח"א תשד]. ומאידך הריב"ש נקט (בתשובה קסח) עפ"י הרמב"ן תירוצו זה לעיקרו.

והרמ"ה כתב לחלק בין לשון 'אחר יך לפלוני' שהוא בא לעקור הירושה לאחר זמן כנגד מה שכתוב בתורה, ובין לשון 'אם מתו יירשו אחרים תחתיהם' שמשמעותו מעכשיו ולא לאחר זמן — הלכך יכול להתנות כן, שאינו מפסיק ירושה שחלה, אלא כשמת זכו בנכסים מעיקרא. [אבל הרשב"א והרישב"א כתבו שאין לחלק בין אמר 'מעכשיו' אם לאו].

תירוצו נוסף כתב הבית-יוסף (רנג, יז) עפ"י משמעות דברי רש"י (בכתובות סט: — דלא כדברי רשב"ם בסוגיתנו ושר"ר), שלא אמרו 'אם מתו יירשום אחרים' אלא כשמתו בלא בנים, אבל אם יש להם בנים — הבנים ירשו, משום שירושה אין לה הפסק. ורק אם אין להם בנים ולא אחים, הואיל ובמקרה כזה הירושה עוברת דרך האב לאחיו או לאביו וכו', יכול להתנות שלא יירשו, כיון שמכחו הם יורשים. (מדברי הבית-יוסף הללו מבואר שנקט שירושת האב אינה עוברת דרך האב מדין 'משמוש'. והדרכי-משה חולק. כמובא בראש פרקנו). והש"ך (שם סק"ג) הקשה על כך מסוגית הגמרא, שאם כן מדוע נשאר ב'תובתא', הלא אפשר להעמיד הברייתא ד'אחר יך' באופן זה שאין לשני בנים ואחים, ולכך כשמת שני קנה שלישי.

בשו"ת דובב מירשים (ח"א קיח) כתב לתרץ שבמקרה זה שמקנה לראשון ואחריו לשני ואחריו לשלישי, גם אם אין בנים לראשון ולשני, לא זכה השלישי, שהרי אין זה 'עבידי דאתו', כי מי יאמר שהשני יזכה בה, הלא שמא ימות השני בחיי ראשון. לא אמר הבית-יוסף שמועילה המתנה אלא כשהדבר עשוי לבוא, כגון שנתן לבנו שאין לו בנים, שלכשימות ינתן לפלוני. יש להעיר שתירוצו זה יתכן רק לדעת בעל הנתיבות (רפא סק"ג) שאי אפשר להנחיל מדברי יוחנן בן ברוקא דבר שלא בא לעולם, וכן כתב הגרעק"א (שם ובתשובה קלב) על פי הרשב"א (בקדושין ס. וכן משמע בתשובת הרשב"א ח"ג קיט) ומהרי"ט, אבל לדעת קצות החשן (רנג סק"ט) שיכול [וכדבריו משמע ברמ"ה, כמובא להלן קל. וע"ע שער המלך ריש הלכות נחלות], הלא אם מעמידים בראוי לירושו, זכה השלישי בתורת ירושה כריב"ב ולא במתנה [שהרי אמר לשון ירושה ועתה אנו עומדים בהנחה שצריך לשון מתנה בכל אחד ואחד], ואין בזה חסרון דדבר שלא בא לעולם, ושפיר יכול להנחילו אעפ"י דלא עבידי דאתו.

'לימא נמי תיהוי תיובתיה דריש לקיש. ותסברא... לא קשיא כאן בתוך כדי דבור כאן לאחר כדי דבור' — אפשר [דלא כרשב"ם] שעכשיו חוזר בו מ'תובתא' שהשיב על שאר האמוראים, כי הם מדברים לאחר כדי דיבור וברייתא תוך כדי דיבור. ואף על פי שלא אמרו 'אלא' — יש לנו כיוצא בזה הרבה בתלמוד. גם מצאנו 'תובתא' והלכתא (רמב"ן ריטב"א ועוד).

יש לציין שבתורי"ד כתב גירסה אחרת, שלפיה לא נשארו ב'תיובתא' כלל.

דוגמא ל'תיובתא והלכתא' — ע' בתורי"ד להלן קלב:

עוד על חזרה מן הנאמר מקודם ללא 'אלא' — ע' במצוין ביוסף דעת נזיר לא).

והרמ"ה כתב ששאר האמוראים ודאי מדברים בתוך כדי דיבור, ולכך נשארו ב'תיובתא', כי אם לאחר כדי דיבור, מדוע באדם אחד ושתי שדות או שני בני אדם ושדה אחת יקנה זה שבלשון ירושה, והלא אין סברא כלל לייחס לשון מתנה שבמתנה אחת למתנה האחרת — אלא ודאי בתוך כדי דיבור מיירו (וע"ע תורת חיים).

כל תוך כדי דבור כדבור דמי, לבר מעבודת כוכבים וקדושין' — רשב"ם פירש חומרא דרבנן היא משום לעז ממזרות.

ויש סוברים שהוא דין תורה, והריהי מקודשת מדאורייתא, ואפילו לקולא. כן דעת הר"ן ועוד (ע' שיטמ"ק מ'שיטה לא נודעה למי'; ב"ח בשם הריב"ש. וכן נקט בית שמואל (לח סקנ"ו מט סק"ג) להלכה. וע' חלקת מחוקק.

וכן משמע קצת מדברי רשב"א וריטב"א בקדושין נט: שהקשו על מה שאמרו שם 'מספקא ליה אי תנאה הואי אי חזרה הואי' והלא אין מועילה חזרה בתוכ"ד. ואם כדברי רשב"ם אין התחלה לקושיא, דהלא התם לחומרא קאמרינן. וכן נראה לכאן מריהטת לשון הר"ן הרשב"א והריטב"א כאן, שהביאו הקש 'יצאה והיתה' לענין זה. ואינו מוכרח).

וטעם הדבר, לפי שהעושה דברים אלו, בגמר דעתו הוא עושה אותם (עפ"י ר"ן גדרים; שו"ת הריב"ש רסו).

המקנה (אה"ע ל, ז), כתב הטעם, דלא אתי דבור ומבטל מעשה. וכתב לפי"ז שחזרה על ידי מעשה מועילה מדאורייתא. ובשו"ת אחיעזר (ח"א כו, א) השיגו. וע' גם אגרות משה אה"ע פד, א — נקט בפשיטות שאף ע"י מעשה אין מועילה חזרה מדאורייתא.

גדרי דין 'תוך כדי דיבור' — ע' במובא ביוסף דעת — גדרים פז.

דף קל

ר' יוחנן בן ברוקה אומר: אם אמר על מי שראוי ליורשו — דבריו קיימין... מאי טעמיה דרבי יוחנן בן ברוקה? אמר קרא והיה ביום הנחילו את בניו — התורה נתנה רשות לאב להנחיל לכל מי שירצה' — כבר האריכו רבותינו ראשי הישיבות לחקור בגדר הדין, האם הנחלה זו מועילה בתורת ירושה, או בתורת הקנאת נכסים. ואם תמצוי לומר שזהו דין ירושה, האם הוא דין מחודש שניתן למוריש להנחיל את נכסיו, או שמא יורש מדין 'ירושת הבן', ולא נתחדש אלא שזכותו של האב להרבות או להמעט לחלק מבניו.

ומדברי הגמרא לעיל (קכט): נראה שזהו דין ירושה ולא מתנה, שאמרו ב'נכסי לך ואחריך לפלוני' לדברי ר' יוחנן בן ברוקה הוי ירושה, וירושא אין לה הפסק. [נפשוט לפי"ז שאין השדה חוזרת ביובל, אף לפי מה שאנו נוקטים (כחכמים בבכורות נב) שמתנה חוזרת ביובל. וכן נקט כהנחה פשוטה בשו"ת עמודי אור קי, כז. וע' בחדושי ר' מאיר שמחה קכו:].

ולקמן (קלא.) נסתפק רבא, שמא לא אמר רבי יוחנן אלא בשכיב מרע, שהוא בר הורשה, ולא בבריא. ובארו הראשונים שדוקא בשכיב-מרע שכל מתנתו היא דרך ירושה [ועל כן אינו צריך קנין], רק בה נאמר דינו של ריב"ב — משמע לכאורה שהמוריש הוא פועל את העברת הנכסים ואינה כירושה הנפעלת מאליה שהמוריש רק קובע מי הוא היורש.

מר בר רב אשי מתקיף וסובר שפטור משבועה, שהרי זה כמשיב אבידה, שהרי העדים מסייעים לו ואילו רצה היה יכול לומר פרעתי הכל כדבריהם. כאמור, הלכה כרבי אבא.

דף קכט

- ר. א. המחלק נכסיו על פיו והזכיר בצוואתו לשון מתנה עם לשון ירושה, האם דבריו קיימים?
 ב. שכיב מרע שאמר 'נכסי לך ואחריך לפלוני' והראשון ראוי ליורשו — האם יש לשני זכיה בנכסים?
 א. כאמור לעיל (קכו), אין אדם יכול להוריש נכסיו שלא כדין ירושה שאמרה תורה, אלא אם נותנם במתנה. מלבד לרבי יוחנן בן ברוקא, יכול אדם להנחיל נכסיו לאחד מן הראויים ליורשו. הזכיר בתחילת דבריו או באמצעם או בסופם לשון מתנה — דבריו קיימים, אף אם הזכיר עמה לשון ירושה.
 נחלקו אמוראים האם דין זה אמור רק כשמחלק שדה אחת לאדם אחד (רב דימי בשם ריו"ה; רב המנונא), או אף בשתי שדות לאדם אחד או שדה אחת שמחלקה לשני בני אדם, גם בזה מועיל כשכתב לאחד לשון מתנה ולאחר לשון ירושה (רבי אלעזר; רב נחמן). או אפילו בשתי שדות לשני בני אדם מועיל (רבין בשם רבי יוחנן; רב ששת). וכן הוכיח רב אשי מהברייתא. הלכך אם אמר תנו שקל לבני, ואם מתו יירשו אחריהם תחתיהם — דבריו קיימים, מתוך שאמר לשון מתנה לבניו.
 לדברי ריש לקיש, שכמותו פסק רבא להלכה, חילקו; אם בתוך כדי דיבור של הראשון ציוה לשני — מועילים דבריו אפילו ציוה לאחד לשון מתנה ולאחד לשון ירושה, אף בשתי שדות. ואם לאחר כדי דיבור (בין ששתק באמצע או שהפסיק בענין אחר, אבל לא כשהאריך לעסוק באותה הקנאה. רמ"ה) — אין מועיל עד שיכלול שניהם פעם נוספת בדבריו, כגון: 'פלוני ופלוני יירשו שדה פלונית ופלונית שנתתם להם במתנה ויירשום' — רק אז לשון המתנה שבאמצע מועילה לשניהם.
 א. כתב הרמ"ה: לאו דוקא בלשון זו, אלא הוא הדין כשנותן לכל אחד שדה אחרת, כגון זה: 'יירש פלוני שדה פלונית ויירש פלוני שדה פלונית שנתתם להם במתנה ויירשום'.
 ב. לפרשב"ם, דוקא אם אומר 'שנתתם' ולא 'ונתתם'. ודוקא אם חוזר על הלשון הראשונה לבסוף, שאז אין לפצל את דיבורו לומר שלזה במתנה ולזה בירושה. ולפירושו, באדם אחד ושתי שדות או שני אדם ושדה אחת — לריש לקיש קנו שניהם. רק בשני בני אדם ושתי שדות הצריך ריש לקיש לשון מתנה בתחילה ובסוף (רישב"א).
 אבל ר"י בן מגאש כתב שהוא הדין ב'נתתם'... ויירשום' או 'יירשו... ונתתם' מועיל, ואין צריך לחזור שנית על לשון מתנה. וסובר ריש לקיש שצריך שלשון מתנה תתיחס על כל שדה ולכל אדם, כרב דימי בשם ריו"ה ורב המנונא. וכן דעת הרמ"ה ועוד ראשונים.
 ג. בריא שחילק נכסיו בשטר לשני בני אדם, לאחד בלשון ירושה ולאחד בלשון מתנה — כתב רבנו יונה (קלא). מסתבר שאותו שבלשון ירושה לא קנה. [ונראה לכאורה שאין הדבר מוסכם על הכל. ע' להלן קלא].
 מבואר מסוגית הגמרא (וכן מפורש בראשונים) שאף לשון 'נכסי לך' לשון מתנה הוא, ומועיל על לשון ירושה שעמו ככל הנ"ל.
 א. אם לא הזכיר 'נכסי ל...' וגם לא אמר 'תנו', כגון שאמר 'כך וכך לפלוני' — כתב מהרי"ק (צד ד"ה ואשר כתבת באגרתך. והובא ברמ"א רנ"ב ע"ש) שאין זו לשון מתנה. ולכאורה נראה שאין הדבר מוסכם (ע' בשו"ת הרשב"א ח"ד רי"ג; תוס' להלן קמט. ד"ה דקא). וצ"ע.

ב. לשון הנחת נכסים או עזיבה — כתבו הרשב"א (בשו"ת ח"ב שצב) והרא"ש (בשו"ת פג, ב) שודאי לשון מתנת שכיב מרע היא זו. ואילו מהרי"ק (צד) כתב שאין מועילה לשון הנחה. והרד"ך השיגו. וכתב שמי שרגיל בלשון הלעזות, גם מהרי"ק מודה שמועיל, שכן רגילים בני אדם להשתמש בלשון זו בלעז.

ג. לשון חלוקה, כגון 'חלקו שתי אחיותי...'. — לשון מתנה היא (ע' בשו"ת הרא"ש פג, ה) — עפ"י גמרא לעיל סג). וכן לשון החזקה — 'יחזיק פלוני', מועיל כלשון נתינה, אפילו שאר השטר נעשה בלשון ירושה (שם פד, 1).

עוד על לשונות שונים במתנת שכיב מרע — ע' להלן קמח-קמט.

ב. שכיב מרע שאמר 'נכסי לך ואחריך לפלוני' — אם הראשון ראוי ליורשו (כגון בנו. או לדעה אחת אפילו בת במקום הבן וכד', כדלהלן) — לדברי רבי יוחנן בן ברוקה שיכול האב להנחיל לאחד מהראויים ליורשו, אין לשני במקום ראשון כלום, שאין זה לשון מתנה אלא לשון ירושה וירושה אין לה הפסק (רב אחא בר עזיא.

וכן אמר רב הונא, וכן הורה רבא — להלן קלג. והלכה פסוקה היא ללא חולק. רשב"א; ריב"ש קסז).

א. אפילו אומר 'ואחריך מעכשו לפלוני' — נראה שאין בדבריו כלום, שכל אשר זכה בו הראשון מחמת ירושה הוא, וירושה אין לה הפסק בשום צד (רשב"א בתדושי ובתשובותיו — ח"א תשד וח"ג קכב; ריטב"א; החינוך ת). ואילו דעת הרמ"ה לחלק בין אם אמר 'מעכשו' אם לאו. וכן כתב הר"ן (כאן ולהלן קלג) לדעת הסוברים שבאומר 'מעכשו' ומכר הראשון, השני מוציא מיד הלקוחות. (וע' גם ברמ"א רמח, ז).

ואפילו לדעה ראשונה נראה שאם פירש שנתן מתנה לאחד מיורשיו, ואם ימות בלא זרע תתבטל המתנה מעכשו ויהיו לפלוני — דבריו קיימים, שהרי מבטל את זכיית הראשון

מעיקרא (עפ"י מחנה אפרים זכיה ומתנה לט. וע' בתשובת הרי"ף ז).

ב. נחלקו הראשונים האם דין זה אמור בלשון סתמית בלבד [כגון 'נכסי לך' או שאמרו לו, נכסך למי, שמה לפלוני, ואמר להם: אלא למי?! — כדלהלן קלג], אבל אם מפרש לראשון במתנה, זכה אחרי השני, שמתנה יש לה הפסק (רשב"ם, ר"ה, או"ז (קכו) בשם ריב"ם, רי"ד קלג). או שמה אפילו באופן זה ירושה היא לראשון ולא מתנה הלכך לא זכה השני (כן כתבו הגאונים, וכן דעת הרמב"ן בפרקנו ולהלן קמט [ומשמע שנקט כן בדעת הרי"ף. וע' בפסקיו פ"ט דף ע. שו"ת הרי"ף בילגוריי קיט; ריב"ש קסז]. ואין הדבר תלוי בדעתו. וגם אין חילוק אם הזכיר על כמה דברים לשון ירושה ועל מקצתם מתנה, או הכל במתנה. עפ"י שו"ת הריב"ש קס).

והרמב"ם כתב (זכיה יב, ב) שאם אמר בפירוש שנתן במתנה שיש לה הפסק ולא בירושה שאין לה הפסק — דבריו קיימים. אבל בלאו הכי, אפילו הזכיר לשון מתנה — ירושה היא. [לדברי ריב"ש (קס), אפילו אמר 'לא משום ירושה אלא משום מתנה' אין מועיל לדעת הרמב"ם, כל שלא פירש שנתן במתנה שיש לה הפסק. ואין כן דעת מחנה אפרים (זכיה ומתנה לט. וכן היא סברת החכם הנמנע בתשובת הריב"ש), אלא כל שנראה מדבריו שלשם מתנה נתכוון — דבריו קיימים. ועוד נחלקו בדעת הרמב"ם, האם בבן יחיד מועילה אמירה זו. ע' נתיב"מ רמח סק"ה]. ויש חולקים וסוברים שבכל אופן אין דבריו קיימים (עראב"ד שם; שו"ת הרשב"א ח"ג קכב — עפ"י הריב"ש קסז. וע' קובץ ענינים טעם שיטה ז).

ולדעת הרמ"ה, אם הזכיר לשון מתנה במפורש, הרי החלק שדינו היה לירש אף ללא המתנה

— ירושה הוא ואין לה הפסק, אבל החלק העודף שלא זכה בו אלא מכת המתנה — לאחר שמת זכה בו השני. [וכיוצא בזה כתבו כמה פוסקים, ששכיב מרע המחלק לבניו כפי מה שראוי להם לירש ופירש לשם מתנה — דבריו בטלים והריהו ירושה שאין לה הפסק. ע' מחנה אפרים זכיה ומתנה לט].

וכתב הריב"ש (קסו קסח סק): כיון שהדבר שנוי במחלוקת הראשונים, היורש הראשון נחשב מוחזק ואין מוציאים מידו. ואפילו היה 'אחריו' הקדש. וכן הורה הרשב"ש (קצ) כדבריו. ג. כתב הבית-יוסף (רנג) עפ"י רש"י (בכתובות סט), שאם אין בנים ואחים לראשון — השני זוכה אחריו. (ואין כן דעת רשב"ם). ויש חולקים (ע' דרכי משה וש"ך שם).

יש מי שכתב שאפילו לדעה ראשונה אין מועיל אלא אם אין לראשון בנים כלל, אבל אם יש לו עתה בנים, אין יכול להקנות אחריו לשני, מפני שאינו בגדר 'עבידי דאתו' כי אין מצוי שימותו הבנים בחייו. וכן כל כיוצא בזה — אם אין הדבר עשוי לבוא, אין מועילה מתנתו (עפ"י דובב מישרים ח"א קיח).

ד. כתב הרמב"ן להוכיח מהסוגיא [דלא כדעת 'מקצת מחברים'], שגם אם השני ראוי ליורשו, אין הפסק לירושת הראשון. וכ"כ הרמ"ה הרשב"א והר"ן ועוד.

ה. כתב הרשב"א: במקום בכור, הואיל ואפילו לרבי יוחנן בן ברוקה אין לאב יכולת להנחיל לפשוטים חלק בכורה, הלכך אין מתנתו באותו חלק ירושה אלא מתנה ולכן דבריו קיימים (ונראה שהוא הדין בסתמא, ולא רק בלשון 'מתנה' מפורשת. וכן הביא שער המלך (נחלות ג, יד) ממנה"י בירב — בתשובה לב).

ובנתיות המשפט (רמח סק"ד) כתב על פי דברי מהרי"ט וסתימת הפוסקים שגם בזה אומרים 'ירושה אין לה הפסק'. ולא הזכיר דברי הרשב"א.

ו. גם בריא שכתב במתנתו 'מהיום ולאחר מיתה' — דינו כמתנת שכיב מרע, שאם המקבל ראוי ליורשו — ירושה היא ואין לה הפסק. משא"כ במתנת בריא רגילה (ערמב"ם זכיה ומתנה יב, ה; יד; שו"ת רשב"ש קצ).

דין האומר שקל לבני בשבוע — נתבאר בפרטות בכתובות סט-ע.

'נכסי לך ואחריו לפלוני ואחרי אחריו לפלוני' — יתבאר אי"ה להלן קלו.

רז. באלו הלכות אין מועילה חזרה בתוך כדי דיבור?

הלכה, כל תוך כדי דיבור כדיבור דמי חוץ מעבודת כוכבים וקדושין. [ובכלל זה מגדף ומגרש. עפ"י נדרים פי.].

א. רשב"ם פירש 'עבודת כוכבים' במתפיס ומקצה לה דבר, ומשום חומרא דעבודת כוכבים. ור"י פירש שאמר 'אלי אתה' [או ששחט בהמה לע"ז. פסקי הרי"ד] וחזר תוך כדי דיבור, אין מועילה חזרתו וחייב. ואפשר שגזרת הכתוב היא. [לדעת הרי"ד, אין שייכת התפסה והקצאה בעבודת כוכבים אלא כשמסרו לכומרים או הקצוהו שבע שנים. והרמב"ן חולק].

ב. המקדש, פירש רשב"ם שאם קידש אשה בפני שנים וחזר בתוך כדי דיבור ואמר יהא הכסף מתנה ולא קדושין — אין שומעים לו, וחוששים לקדושין מדרבנן. שהחמירו חכמים משום לעז ממזרות אם תנשא לאחר בלא גט. [והוא הדין למגרש, מדין תורה חוזר בו תוכ"ד. אבני נזר אה"ע קפו, ו, ע"ש].

- והר"ן השיגו וכתב שדין תורה הוא זה, והריהי מקודשת לו מדאורייתא, ואפילו לקולא (וכן כתב הב"ח בשם הריב"ש. וכן נקט הבית-שמואל (לה סקנ"ז מט סק"ג, וע' חלקת מחוקק. וכן היא דעת רוב הפוסקים — ע' בשו"ת אגרות משה אה"ע ח"א פד).
- ג. יש אומרים שאעפ"י שאין מועילה חזרה בתוך כדי דיבור, יכול המקדש לפרש כוונתו (עב"ה אה"ע לח). ויש חולקים (עפ"י בית יוסף שם. וע' אבני נזר אה"ע קפו).
- ד. דוקא המקדש או המתקדשת, אבל עד קדושין חוזר בו בתוך כדי דיבור. 'זוה דבר שלא נסתפק בו אדם מעולם' (שו"ת הריב"ש רסו).
- ה. ישנה דעה שפעולות קנין בחפץ הנקנה, כגון משיכה וחזקה, אין מועילה בהן חזרה בתוך כדי דיבור. והריטב"א דחה דעה זו. (ע"ע עליות דרבנו יונה לעיל קיד; בית יוסף קכט).
- ו. לדברי הרמב"ם (מעשה הקרבנות טו, ובפיה"מ) ועוד ראשונים, אין מועילה חזרה בהקדש בתוך כדי דיבור. [ויש מי שכתב שבהקדש שחל ע"י מחשבה, מועילה חזרה בתוכ"ד (ושב הכהן, יח). ויש חולקים (ע' אחיעזר ח"א כו,א)].
- ז. וכן פסק בספר מחנה אפרים (צדקה ח) לענין צדקה לעניים.
- ז. יש מי שכתב שאין מועילה חזרה בתוך כדי דיבור בקידוש החדש, הואיל והקידוש חל אפילו היו בית דין מוטעים (מנחת חינוך ד,כ).
- ח. שיעור 'תוך כדי דיבור' בכדי נתינת שלום תלמיד לרבו — 'שלום עליך רבי' (רשב"ם רמ"ה ועוד; רש"י ורא"ש שבועות לב; רא"ש ב,ק עג; רמב"ם שבועות ב,ז ועוד, עפ"י מכות ו וב"ק עג). ויש אומרים 'שלום עליך רבי ומורי' (שטמ"ק נויר שם, מר"ת. וכן לשון הט"ז באו"ח רו סק"ג. וכן נקט פרי מגדים תפ"ו, א בא"א. ולהלכה כתב במשנה ברורה (רו סק"ב ושעה"צ שם) להכריע כרוב הפוסקים 'שלום עליך רבי, ודלא כהט"ז. וצ"ע במש"כ המשנ"ב בסי' רסז סק"ט).

דף קל

רח. המצוה על נכסיו כדלהלן, האם דבריו קיימים?

א. 'פלוני בני יירש כל נכסי או מחציתם.

ב. 'בתי תירש כל נכסי, במקום שיש בן.

ג. 'איש פלוני (שאינו קרובו) יירשני, ויש לו קרובים.

א. האומר על בן בין בניו שיירש כל נכסיו — לדברי חכמים לא אמר כלום, שהתנה על מה שכתוב בתורה [והרי לא נתן מתנה אלא אמר לשון ירושה]. ולדברי רבי יוחנן בן ברוקה — דבריו קיימים (והיה ביום הנחילו את בניו — התורה נתנה רשות לאב להנחיל לכל מי שירצה. אבא חנן משום רבי אליעזר; רבא וי"ג רבה). אמר רב יהודה אמר שמואל: הלכה כרבי יוחנן בן ברוקה. וכן אמר רבא (ברי"ף: רבה. ברמ"ה: רב). וכן מסרו בשם רבי שפסק להלכה והורה למעשה.

א. כתב רשב"ם: אין חילוק בדין זה בין אומר לכותב. וכן היא דעת רבנו יונה (קלא). ולהרי"ף (ע' בתשובותיו ח"א יב וח"ב קיט) והרמב"ם (נחלות ו,ב), אם כותב כל נכסיו לבנו לא עשאו אלא אפוטרופוס. ולדעה זו, יש אומרים שאפילו כתב לשון ירושה — לא עשאו אלא אפוטרופוס

(עפ"י רמ"ה וריא"ז. ע' גם בשו"ת אגרות משה אה"ע קי,א). ויש חולקים (ערמב"ן קלא:). ע"ע במובא בספר 'עניינות בספרות הגאונים' עמ' 187-184).